

УДК 316.614.5

Тетяна Кобилянська,
здобувач Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

ТИПОЛОГІЯ СІМЕЙ ЗА РІЗНИМИ ОЗНАКАМИ

У статті здійснено аналіз типології сімей за різними ознаками. Встановлено, що в одних випадках за основу класифікації береться благополуччя сім'ї, в інших – стаж її розвитку, в третіх – спосіб життя тощо. Розкрито, що підходи до типології сімей носять прикладний характер і не дають закінченого уявлення про сімейне «дерево». Встановлено, що сьогодні переважаючий тип сім'ї – це прості нуклеарні сім'ї, що складаються з подружжя з дітьми або без них, неповні сім'ї, сім'ї одиноких матерів, розлучених жінок і вдівців. Здійснено класифікацію неблагополучних сімей: 1 група – сім'ї з відкритою формою сімейного неблагополуччя, 2 – з прихованою формою сімейного неблагополуччя, 3 – «граничні сім'ї».

Ключові слова: сім'я, тип сім'ї, неблагополучні сім'ї, нуклеарні сім'ї, класифікація сімей, психологія сім'ї, дисфункціональні сім'ї.

The article analyzes the typology of families by different characteristics. It is stated that in some cases the welfare of the family has been taken as the basis for the classification, in others the experience of its development, in the third ones, the way of life, etc. It is disclosed that approaches to the typology of families have been applied and do not give a complete picture of the «family tree». It is discovered that today the prevailing type of family is simple nucleic families, families without marriage, single-parent families, divorced women and widows, family servicemen of temporary service; families with children with disabilities; families with disabled parents; families who took children to care; large families; families with young children, student families with children, families of refugees and internally displaced persons, families of unemployed children with underage children. Classification of dysfunctional families is carried out: 1 group – families with an open form of family disadvantage, 2 – with a hidden form, 3 – «marginal families». It is proved that the phenomenon of a dysfunctional family consists in: violation of the structure of the family, in deprecating or ignoring the main family functions, in the manifestation of dissocializing influence on the formation of the child's personality; in the presence of many problems in these families, in their low self-esteem, spontaneous, incomprehensible and dishonest communication; in explicit or hidden defects of education; such families form children in their own way and

likeness; some forms of adult behavior contribute to the fact that minors take over their behavioral patterns, learn negative value orientations, and realize them in their own anti-social behavior, and the «product» of education in such families is «difficult» baby. It is stated that timely detection of dysfunctional families, provided to them psychological and pedagogical support can minimize family problems, identify ways to increase the educational resources of the family.

It is proved that increasing the number of children from dysfunctional families who are studying in institutions of general secondary education causes urgent need for organization and implementation of psychological and pedagogical support of dysfunctional families as one of the types of psychological and pedagogical activities.

The prospect of further research is seen in the training of future psychologists to work with family types.

Keywords: *family, family type, dysfunctional families, nucleic families, family classification, family psychology, dysfunctional families.*

Реформування економічного, політичного і соціального життя суспільства серйозно змінило систему виховання молодого покоління та сприяло прояву ознак кризи сім'ї як педагогічної системи. Зростає число неблагополучних, конфліктних сімей. Великого поширення набули соціальне сирітство, бездоглядність, безпритульність дітей. Швидко збільшується число підлітків, які не навчаються і не працюють. Наслідком цього є зростання девіантної і деліквентної поведінки, зростає число малолітніх правопорушників і злочинців. Серйозною проблемою стають наркоманія і дитяча проституція. Криза сімейного виховання проявляється в зростанні дитячого суїциду.

У благополучних сім'ях існують свої проблеми. Надмірна зайнятість батьків, пов'язана з проблемою виживання сім'ї, нерідко призводить до відчуження дітей. Авторитарний стиль виховання, репресивна поведінка батьків, психологічне і фізичне насильство по відношенню до дітей викликають байдужість до установок сімейного виховного середовища, призводять до демонстративної опозиційності, стимулюють прагнення до соціально незрілих субкультур.

Дослідження, здійснені останніми роками, створили певне теоретичне підґрунтя для подальшої розробки питань психології сім'ї. Зокрема, дослідженню піддавалися питання розвитку інституту сім'ї, її функцій (І. Alexander, Р. Байярд, О. Бичкова, Р. Beavers, О. Безпалько, Р. Бернс, Е. Данилова, І. Дубровіна, С. Керкис, І. Міняйло, Т. Parsons, М. Раттер, Ю. Сидоренко, О. Шумакова; класифікації сімей, в основу яких покладено певну істотну ознаку (І. Горохова, І. Грига, А. Капська, А. Кочубей, Н. Куб'як, Е. Сахапова, І. Солодилова, І. Титаренко,

В. Торохтій, І. Трубавіна, А. Чобанян.

Для розкриття означеної проблеми розглянемо дослідження науковцями типології сімей за різними ознаками.

Як зазначає О. Бичкова, нормально функціонуюча сім'я – це сім'я, яка відповідально і диференційовано виконує свої функції, внаслідок чого задовольняється потреба в зростанні і змінах як сім'ї в цілому, так і кожного її члена. До ознак гармонійно функціональної сім'ї автор відносить такі: всі члени сім'ї спілкуються між собою, вміють слухати один одного, в суперечках враховується думка кожного члена сім'ї; в сім'ї поділяють відповідальність і обов'язки між усіма її членами; члени сім'ї підтримують один одного, вміють розподілити і виконувати обов'язки іншого члена в разі зміни ситуації (відрадження, хвороба); кожен член сім'ї вірить в себе, має адекватну самооцінку, довіряє іншим; члени сім'ї поважають і вчаться поважати інших людей, приймати відмінності в смаках, у виборі друзів; члени сім'ї володіють загальною системою цінностей, знають свої права і обов'язки; члени сім'ї знають і культивують сімейні традиції, знають своїх предків, своє коріння; коаліції між членами родини динамічні і мінливі; цінується почуття гумору, виховується позитивне ставлення до життя; приділяється увага духовному життю; приділяється увага розвагам і відпочинку; заохочується спільний прийом їжі; заохочується альтруїзм; члени сім'ї створюють і формують умови для свого особистісного зростання; члени сім'ї не соромляться звертатися по допомогу й підтримку до фахівців у разі кризи або появи проблем [1, с. 26].

Дисфункціональні сім'ї, в яких є «носій дезадаптивної поведінки», проявляються декількома способами: вони ігнорують проблему на системному рівні, відмовляються розділяти відповідальність за симптоми; їх закриті зовнішні кордони обмежують взаємодію членів сім'ї з іншими системами, не дозволяють отримати ресурс ззовні для вирішення проблем і тим самим блокують зростання і розвиток самої сімейної системи; дифузні кордони між підсистемами стимулюють процес «хронічної безпорадності» у всіх членів сім'ї; блокування негативних інтеракцій між членами сім'ї створює ситуацію перенапруги, «носій симптому» мимоволі «відтягує» енергію на себе [1, с. 26].

Отже, кожна сім'я індивідуальна, для неї характерні риси, що роблять її неповторною. Проте, в науковій літературі існують різні класифікації сімей, в основу яких покладено певну істотну ознаку (І. Горохова, І. Грига, А. Капська, А. Кочубей, І. Трубавіна, А. Чобанян та ін.). В одних випадках за основу класифікації береться благополуччя сім'ї, в інших – стаж її розвитку, в третіх – спосіб життя тощо. Підходи до типології сімей носять прикладний характер і не дають закінченого уявлення про сімейне «дерево».

Науковці досліджували різні типи сімей, зокрема Н. Куб'як досліджувала дистантні сім'ї, коли один із батьків (а тим більше обидва) тривалий час живуть поза сім'єю в зв'язку з особливостями їхньої праці. У таких сім'ях часто складаються умови виховання дітей аналогічні до умов неповної сім'ї [6, с. 78].

Проблеми заміної сім'ї досліджувала І. Горохова, яка встановила, що така сім'я є, по суті, проміжною формою між сімейним і громадським вихованням. З одного боку, дитина стає рівноправним її членом та отримує турботу членів сім'ї, з іншого, – сім'я набуває статусу професійної виховної структури (специфічної установи), оскільки праця батьків фінансується державою [2, с. 3].

Замінна сім'я автором розглядається як особлива форма життєустрою дітей, які залишилися без піклування батьків, форма сімейного виховання (реабілітації) дітей, які потребують психолого-педагогічної підтримки, де прийомні батьки як вихователі, не будучи біологічними батьками дитини, приймають на себе батьківські функції (сім'я усиновителів, прийомна, патронатна, опікунська сім'я, сімейно-виховна група, сімейний дитячий будинок тощо) [2, с. 4].

Особливий розряд сімей, на думку А. Чобанян, складають девіантні асоціальні сім'ї. Це сім'ї алкоголіків, наркоманів, правопорушників та ін. [12, с. 71].

Науковці намагалися класифікувати сім'ї залежно від несприятливих умов або складних життєвих обставин, що негативно впливають на виховання й забезпечення розвитку дітей (А. Капська, Е. Сахапова, І. Солодилова, В. Торохтій, І. Титаренко, І. Трубавіна).

Так, В. Торохтій відзначає, що сучасні сім'ї відрізняються між собою за такими ознаками:

- за кількістю дітей: бездітна або інфертильна сім'я, одnodітна, малодітна, багатодітна;
- за складом: неповна сім'я, окрема, проста або нуклеарна, складна (сім'я кількох поколінь), велика родина, материнська сім'я, родина повторного шлюбу;
- за структурою: з одною шлюбною парою з дітьми або без дітей; з одним із батьків подружжя та іншими родичами; з двома і більше шлюбними парами з дітьми або без дітей, з одним із батьків подружжя та інших родичів або без них; з матір'ю (батьком) і з дітьми;
- за типом головування в сім'ї: егалітарні і авторитарні сім'ї;
- за сімейним побутом, укладом: сім'я – «віддушина»; сім'я дитиноцентричного типу; сім'я типу спортивної команди або дискусійного клубу; сім'я, що ставить на перше місце комфорт, здоров'я, порядок;
- за однорідністю соціального складу: соціально гомогенні (однорідні) і гетерогенні (неоднорідні) сім'ї;

- за сімейним стажем: молодята, молода сім'я, родина чекає дитину, родина середнього подружнього життя, старшого подружнього віку, літні подружні пари;
- за якістю ставлень та атмосфери в сім'ї: благополучна, стійка, педагогічно слабка, нестабільна, дезорганізована;
- за географічною ознакою: міська, сільська, віддалена;
- за типом споживчої поведінки: сім'ї з «фізіологічним» або «наївно-споживчим» типом споживання (переважно з харчовою спрямованістю); сім'ї з «інтелектуальним» типом споживання, тобто з високим рівнем витрат на покупку книг, журналів, видовищні заходи тощо, сім'ї з проміжним типом споживання;
- за особливими умовами сімейного життя: студентська сім'я, «дистантна» сім'я, «позашлюбна сім'я»;
- за характером проведення дозвілля: відкриті або закриті;
- за соціальною мобільністю: реактивні сім'ї, родини середньої активності та активні сім'ї;
- за ступенем кооперації спільної діяльності: традиційні, колективістські та індивідуалістичні;
- за станом психічного здоров'я: здорова сім'я, невротична сім'я, віктимна сім'я [9].

Відповідно до умов, що негативно впливають на виховання й забезпечення розвитку дітей А. Капська виокремлює:

- соціально-демографічні – неповні, багатодітні сім'ї, що перебувають у процесі розлучення тощо;
- матеріально-побутові – малозабезпечені сім'ї, де є безробітні тощо;
- медико-соціальні – сім'ї, де є інваліди, алкоголіки, наркомани, психічно хворі тощо;
- психологічні та соціально-педагогічні – сім'ї, де простежується недобра психологічна атмосфера, емоційно-конфліктні взаємини, педагогічна некомпетентність батьків тощо: 1) неблагополучні сім'ї – неповні, які ведуть аморальний спосіб життя, із стійкими конфліктами між батьками і дітьми; 2) діти, які знаходяться в несприятливих сімейних умовах; у конфліктних взаєминах з батьками, вчителями, однолітками; які залишилися без опіки батьків; 3) вихованці дитячих будинків і шкіл-інтернатів; важковиховувані підлітки, які здійснюють антигромадські вчинки, хуліганські дії, жебракують, мають аморальну, протиправну, агресивну поведінку, вживають алкоголь, наркотики, психотропні речовини; 4) діти, які випробовують насильство за місцем проживання і навчання; мають внутрішньо особистісні проблеми, невпевненість в собі, боязкість, сором'язливість;
- соціально-правові – сім'ї, де простежуються криміногенні прояви

способу життя, є раніше засуджені тощо [11].

В даний час Е. Сахапова розрізняє:

– нуклеарну (повну) сім'ю, що складається з батьків і дітей, в команді якої два покоління; вона є найбільш поширеною. Якщо в її склад входять представники ще одного покоління (бабусі, дідусі або інші родичі), вона називається розширеною;

– неповну сім'ю, в якій відсутній один з батьків; крім того, якщо умови життя не залишають батькам (навіть якщо формально їх двоє) часу для сім'ї, вона вважається функціонально неповною;

– велику сім'ю, що складається з кровних родичів різних поколінь і очолювану патріархом або матріархом. Зазвичай така сім'я характерна для сільської місцевості;

– змішана сім'я є «перебудованою» сім'єю, що утворилася внаслідок шлюбу розведених людей. Змішана сім'я включає нерідних батьків і нерідних дітей, оскільки діти від попереднього шлюбу вливаються в нову одиницю сім'ї; «сім'я батька-одинака» є господарством, яке ведеться одним батьком (матір'ю або батьком) через розлучення, догляду або смерті чоловіка або тому, що шлюб ніколи і не був заключений [7, с. 21].

І. Трубавіна виокремлює такі типи сімей:

1. Бездітна сім'я (проблема – у здатності членів подружжя мати дітей або пошук прийомної дитини).

2. Багатодітна сім'я (сім'я, яка має трьох і більше дітей).

3. Малодітна сім'я (проблемою є внутрішньосімейне спілкування, наявність егоцентричних якостей у дитини, проблема авторитету й лідерства членів подружжя).

4. Молода сім'я (проблема в адаптації подружжя до сімейного життя, вироблення спільної моделі сімейного життя, відокремлення від батьківських сімей, розподіл соціальних ролей та оволодіння різними функціями сім'ї).

5. Неповна сім'я (проблема в адаптації до нового статусу в соціумі, проблема виховання дітей за відсутності когось із батьків; матеріальні умови життя таких сімей, можливість розвитку в батьків і дітей девіантності типу: «нерозвиненість батьківських почуттів», «емоційне відторгнення», комплексу неповноцінності в дітей чи батьків) [10].

І. Солодилова розрізняє такі фактори освіти неповних сімей: розлучення подружжя; сім'ї, що втратили годувальника; народження дітей поза шлюбом; усиновлення дітей самотніми батьками. У свою чергу дані фактори визначають відповідний тип неповної сім'ї [8, с. 3].

6. Первинна сім'я (проблема: вироблення власної моделі родинного виховання, яка відрізняється від батьківської, перерозподіл ролей та обов'язків у сім'ї у зв'язку з появою дитини).

7. Вторинна сім'я (проблема: згасання подружніх почуттів при накопиченні проблем у сім'ї, у вихованні дітей; збільшення самотійності дитини й унаслідок цього – конфлікт між батьками й дітьми; конфлікти між чоловіком і дружиною з приводу самотійності дітей, їх виховання).

8. Позашлюбна сім'я (проблема: неоформлені стосунки, що позначаються на обов'язках щодо членів сім'ї, відносинах із мікросередовищем; відсутність чітких уявлень про майбутнє сім'ї, нерозуміння в мікросередовищі, напружене очікування визначеності подружніх стосунків).

9. Вторинношлюбна сім'я (проблеми: ефект «ореолу» (стереотипи переваг попереднього чоловіка чи дружини порівняно з новим партнером), психологічний захист членів сім'ї, адаптація нового члена сім'ї до інших, взаємостосунки колишніх і теперішніх членів подружжя між собою і дітьми, з мікросередовищем; розвиток особистості дитини й формування в неї моделі сімейного життя).

10. Міжнаціональна сім'я (проблеми у взаємовідносинах сім'ї з мікро- та макросередовищем, у виборі дітьми національної приналежності, виборі батьками традицій, освіти, релігії, громадянства дітей; у ставленні членів сім'ї до національних і релігійних цінностей, до спілкування із співвітчизниками).

11. Дистантна сім'я (деякі дорослі члени сім'ї перебувають на відстані від неї з різних причин: заробітки, ув'язнення, лікування, неспроможність утримувати сім'ю, а також тимчасова передача дітей до інтернату). Проблема: епізодичність виховних впливів на дітей, брак сімейних стосунків, що призводить до емоційного відторгнення батьків дітьми, протиставлення батьківського ставлення до дітей, непорозуміння дітей з мікросередовищем, неузгодженість поглядів батьків на виховання дітей.

12. Вторинний шлюб (проблема: діти вийшли з сім'ї, почали самотійне життя: батьки лишилися сам на сам з усіма негараздами, що супроводжують літніх людей: підірваним здоров'ям, згаслими почуттями, відсутністю роботи, але із звичкою самостверджуватися в житті).

13. Різномірідна сім'я (соціально-гетерогенна сім'я, у якій існує різне освітнє та соціальне становище чоловіка й дружини). Проблема полягає в самореалізації членів сім'ї, неузгодженості поглядів, цінностей, цілей подружжя, у сімейних негараздах, що виявляють себе через ревності, підозри; наявність у кожного з членів подружжя власних інтересів і власного мікросередовища; лідерство одного з членів сім'ї в поєднанні з авторитарним стилем спілкування викликає негативне ставлення та опір з боку інших членів сім'ї; діти або несамотійні, неініціативні, або відрізняються певною девіантною поведінкою; стосунки між батьками й дітьми напружені й базуються на обов'язку, відповідальності, а не на

щирості, довірі, любові, повазі.

14. Складна сім'я (патріархальна). Проблема у самостійності дорослих дітей, пристосування нових членів сім'ї до налагодженого життєвого укладу сім'ї; формування моделей сімейного життя й виховання дітей в умовах існуючих традицій, авторитету старшого покоління, лідерства в розв'язанні загальносімейних завдань; можливість появи девіантності типу «виховання невпевненості», спілкування членів сім'ї з мікросередовищем.

15. Опікунська сім'я (проблеми: соціальний статус опікунів – робітники, службовці, пенсіонери; він є малооплачуваним і вимагає додаткових пошуків роботи; вік – половина опікунів має за плечима більш ніж 50 років, найчастіше, це бабусі; відсутність досвіду виховання нерідних дітей і проблеми адаптації цих дітей в опікунській сім'ї та новому мікросередовища прискореної підготовки дітей до дорослого життя: у 18 років вони мусять уже самостійно розв'язувати всі життєві проблеми, мати роботу, житло).

16. Сім'ї, де є засуджені батьки, старші брати (проблема – у незадоволеності дитини відсутністю батька, у відповідному ставленні матері до відсутнього батька, яке вона переносить на дитину, негативне ставлення мікросередовища до такої сім'ї, насильство щодо дітей у сім'ї) [10, с. 109–115].

Аналіз сучасної літератури показує, що немає однозначної відповіді на питання в якому типіві сімей сприятливі умови для виховання дітей. Сьогодні є багато даних, які, переконують в тому, що сім'я від сім'ї відрізняється, навіть якщо вони відносяться до одного типу.

Під цим кутом зору цікава типізація сімей, яку дають соціологи. Так, Е. Сахапова виділяє сім'ї гармонійні, такі що розпадаються; ті, що розпалися, неповні тощо. Автор зазначає, що в гармонійній сім'ї обоє батьків і діти взаємно пов'язані відносинами глибокого розуміння, довіри, любові. Безперечно, що в таких сім'ях кращі умови для творчого виховного процесу [7, с. 26].

Можуть існувати й проміжні моделі сімей, і сім'ї, що знаходяться в русі від одного якісного рівня взаємовідносин до іншого. Спираючись на наявні в його розпорядженні засоби і методи вивчення соціально-психологічних характеристик сім'ї, психолог зможе виявити існуючий рівень відносин і знайти оптимальний стиль взаємодії з дитиною і членами її сім'ї.

В. Єфименко зазначає, що сім'я, володіючи стійкістю і навіть деякою ригідністю, дуже чуйно реагує на соціально-економічні та політичні процеси, що відбуваються в суспільстві, через зміни в системі сімейних відносин. Збільшення числа неблагополучних сімей під час перехідних, кризових періодів суспільного розвитку ілюструє цю залежність.

Економічні, матеріальні та інші труднощі, а також зміни в суспільстві пріоритетів ціннісних орієнтацій, проблема зайнятості, житлові умови проживання тощо підвищують чинники, що сприяють тому, що окремі сім'ї виявляються в кризовій ситуації [4, с. 18].

Наслідком кризи сім'ї є численні проблеми дитинства: зростає відсоток дітей з відхиленнями від норми в стані здоров'я, емоційно-вольового розвитку і поведінки, причому більша частина проблем спровокована порушенням внутрішньосімейних і дитячо-батьківських відносин; процесом формування моральної сфери. Важливою проблемою сучасної сім'ї є повноцінна реалізація виховної функції.

Сімейні проблеми – це деякі складнощі, що виникають на життєвому шляху подружжя, які стають причиною тривалих і болісних розладів. Вони дисгармонують відносини всередині сімейного осередку і викликають глибоке почуття незадоволеності життям. Проблеми сім'ї Е. Данилова, М. Кошелєва характеризують за ступенем поширеності та силою впливу [3, с. 36]. Наприклад, деяка проблема може бути досить загальною для багатьох сімей, але створюючи труднощі протягом усього життя, така проблема не руйнує сім'ю радикально. Інший тип проблем, з якими стикається тільки частина сімей, виявляється руйнівною для існування сімейної системи. Підвищення відсотка розлучень, повсюдне поширення фіктивних шлюбів і позашлюбних народжень, свідомо і вимушена бездітність подружніх пар, зростання насильства всередині сім'ї – найбільш актуальні в наш час проблеми.

В результаті виявилася зруйнованою багатовікова, спонтанна передача народного педагогічного досвіду від батьків до дітей, від старших до молодших, втрачено багато цінностей, які століттями вважалися основою виховання. Знизилася роль сім'ї у формуванні особистості [8, с. 89].

Ця демографічна класифікація дозволила В. Єфименко виділити основні групи сімей, які перебувають у складній соціально-економічній ситуації:

– сім'я одnodітна може сформувати і «баловане дитя» з нестримно зростаючими потребами і в кінцевому рахунку неможливістю їх задоволення і конфліктними відносинами з суспільством, і самотню людину з комплексом неповноцінності, уразливу, невпевнену в собі, невдачливу; і «узурповану» батьківською безмірною любов'ю, яка бажає якомога швидше вирватися з цієї гіперопіки;

– сім'я багатодітна може виховати не тільки дружних дітей, колективістів, а й дітей, педагогічно запущених з асоціальною і навіть антисоціальною поведінкою, якщо батьки зайняті постійним добуванням засобів для існування, а життя і виховання дітей не організовано і неконтрольовано;

- сім'я неповна через нестачу материнського або батьківського впливу може породити маскулінізацію дівчаток і фемінізацію хлопчиків;
- сім'я з низьким матеріальним забезпеченням, що знаходиться за межею бідності, але з різних причин (безробіття, низька заробітна плата, алкоголізм батьків, невміння будувати бюджет сім'ї), може породити різні наслідки: позбавлення дітей необхідного в задоволенні матеріальних і духовних потреб (гальмується розвиток дітей), експлуатацію дітей в якості здобувачів матеріальних благ (залучення в трудову діяльність, яка не відповідає віку і підготовленості, що підриває фізичні сили, поєднані з ризиком для життя, відривом від навчання) [4, с. 26].

На думку А. Капської, до неблагополучних сімей належать: сім'ї, де батьки зловживають спиртними напоями, ведуть аморальний спосіб життя, вступають у конфлікт із морально-правовими вимогами суспільства; сім'ї з низьким морально-культурним рівнем батьків; сім'ї зі стійкими конфліктами у взаєминах між батьками, між батьками й дітьми; неповні сім'ї; сім'ї, зовні благополучні, які допускають серйозні помилки в системі сімейного виховання внаслідок невміння будувати взаємини між членами сім'ї, низької педагогічної культури й неосвіченості [5].

Здійснений аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок, що сімейне неблагополуччя безпосереднім чином впливає на розвиток дитини, її поведінку, спілкування з однолітками і дорослими, самооцінку, реалізацію своїх здібностей тощо. Результати дослідження проблем сімейного неблагополуччя показують необхідність і важливість надання психологічної допомоги таким сім'ям.

Через різноманіття означень сімей, які потребують психологічної допомоги, як у науково-методичній літературі, так і в нормативно-правових документах, виникає багато непорозумінь, зокрема підміна понять і виникнення суперечностей між ними.

Отже, здійснений нами аналіз соціологічних, психологічних і педагогічних досліджень, дозволяє зробити висновок про те, що феномен неблагополучної сім'ї полягає в наступному:

- в порушенні структури сім'ї, в знеціненні або ігноруванні основних сімейних функцій, в прояві десоціалізуючого впливу на формування особистості дитини;
- в наявності безлічі проблем в даних сім'ях, в їх низькій самооцінці, стихійних, незрозумілих і нечесних комунікаціях;
- в явних чи прихованих дефектах виховання; такі сім'ї формують дітей за своїм образом і подобою, окремі форми поведінки дорослих сприяють тому, що неповнолітні переймають їх зразки поведінки, засвоюють негативні ціннісні орієнтації і реалізують їх вже у власній антисоціальній поведінці, «продукт» виховання в таких сім'ях – «важковиховувана» дитина.

Неблагополучна сім'я, з одного боку, стає особливим об'єктом психолого-педагогічного впливу, при якому зусилля спрямовуються на нейтралізацію її негативних впливів на дітей, перебудову внутрішньосімейних стосунків, створення основ формування значущих цінностей, з іншого боку, вона є об'єктом турботи держави, суспільства, освітніх установ, фахівців, покликаних здійснювати психолого-педагогічну підтримку.

Збільшення кількості дітей з неблагополучних сімей, які виховуються та навчаються в закладах загальної середньої освіти, викликає нагальну потребу організації та здійснення психолого-педагогічної підтримки неблагополучних сімей як одного з видів психолого-педагогічної діяльності.

Як показує аналіз наукової літератури та педагогічного досвіду, своєчасне виявлення неблагополучних сімей, їх оздоровлення, вчасно надана їм психолого-педагогічна підтримка дозволяють мінімізувати сімейні проблеми, визначити способи підвищення виховних ресурсів сім'ї.

Важко сподіватися на успішну реалізацію програм психолого-педагогічного супроводу сім'ї, якщо немає достатньо компетентних фахівців для забезпечення організації та змістовного наповнення цієї роботи. Важливу роль у попередженні, зменшенні гостроти та вирішенні проблем сім'ї відіграють психологи.

У процесі дослідження встановлено, що сьогодні переважаючий тип сім'ї – це прості нуклеарні сім'ї, що складаються з подружжя з дітьми або без них, неповні сім'ї, сім'ї одиноких матерів, розлучених жінок і вдовців. Проте проблеми мають сім'ї військовослужбовців строкової служби; сім'ї з дітьми-інвалідами; сім'ї з батьками-інвалідами; сім'ї, які взяли дітей під опіку (піклування); багатодітні сім'ї; сім'ї з малолітніми дітьми, студентські сім'ї з дітьми, сім'ї біженців і вимушених переселенців, сім'ї безробітних, які мають неповнолітніх дітей.

На основі аналізу наукової літератури нами здійснено класифікацію неблагополучних сімей: 1 група – сім'ї з відкритою формою сімейного неблагополуччя, 2 – з прихованою формою сімейного неблагополуччя, 3 – «граничні сім'ї».

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у підготовці майбутніх психологів до роботи із різними типами сімей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бычкова О. С. Формирование профессиональной готовности будущего психолога к взаимодействию с дисфункциональной семьей: дис. ... канд. пед. наук. Калининград, 2006. 269 с.
2. Горохова И. В. Профессиональная подготовка социального педагога к работе с замещающей семьей: дис. ... канд. пед. наук. Москва, 2011.

- 253 с.
3. Данилова Е. А., Кошелева М. А. Проблемы современной семьи: Социокультурные и психологические проблемы современной семьи. *Актуальные вопросы сопровождения и поддержки: материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Тула, 21–22 окт. 2015 г.)*. Тула: Тульский полиграфист, 2015. С. 36–40.
 4. Ефименко В. Н. Подготовка социальных педагогов в вузе к осуществлению поддержки неблагополучных семей: дис. ... канд. пед. наук. Ярославль, 2007. 262 с.
 5. Капська А. Й., Пеша І. В. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 232 с.
 6. Куб'як Н. Критерії готовності майбутніх педагогів до роботи з дистантними сім'ями. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Педагогіка та психологія*. 2005. Вип. 262. С. 75–81.
 7. Сахапова Э. И. Формирование готовности к работе с семьей у будущих педагогов-психологов: дис. ... канд. пед. наук. Казань, 2006. 230 с.
 8. Солодилова И. В. Профессиональная готовность будущих социальных педагогов в вузе к работе с неполными семьями: дис. ... канд. пед. наук. Москва, 2009. 271 с.
 9. Торохтий В. С. Психология социальной работы с семьей. Москва: Центр социальной педагогики, 1996. 165 с.
 10. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю: навч. посіб. Київ: ДЦССМ, 2002. 132 с.
 11. Черепехіна О. А. Особливості психологічної готовності психологів до професійної діяльності у спорті: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2006. 20 с.
 12. Чобанян А. В. Теоретичний аналіз підготовки майбутніх спеціальних психологів до здійснення психолого-педагогічного супроводу. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2015. № 1. С. 70–75.